
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2020.03.052>

УДК: 330.8:[330.3:338.12]

JEL: O100

Василина Подлесна

ПОЛІТИЧНІ ЦИКЛИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА

У циклічній динаміці капіталістичної світ-системи політика і економіка тісно переплітаються, що проявляється в розгортанні політичних ділових циклів конкретних держав, а також у розгортанні циклічних політико-економічних процесів у довгостроковому періоді в глобальних масштабах. Розгортання політичних ділових циклів обумовлено впливом взаємопов'язаних факторів – конкуренції політичних сил, економічних очікувань і політичних уподобань виборців. Іманентні капіталістичній світ-системі глибокі внутрішні протиріччя зумовлюють різноманіття форм довгострокових соціально-економічних циклів, в тому числі таку форму, як політичні цикли глобального характеру. В сучасних умовах переходу від індустріально-ринкової системи до інформаційно-мережевого суспільства продовжують існувати чинники і формуватися протиріччя, що приводять до розгортання політичних циклів. Техніко-технологічні трансформації, що сприяють становленню інформаційно-мережевого суспільства, підсилюють можливість ідеолого-пропагандистської діяльності, що впливає на циклічні політико-економічні процеси. В таких умовах політичні цикли стають дедалі більш емерджентними, що багато в чому обумовлено впливом соціальних мереж, комп'ютерних ігор, "нових медіа" на політичні уподобання людей і їхню політичну активність. Циклічні процеси встановлення економічної і політичної гегемонії в капіталістичній світ-системі обумовлюють домінування політичних циклів провідних країн над політичними циклами менш розвинених країн. Удосконалення технологій продукування і поширення інформації посилює можливість провідних країн впливати на політичні цикли менш розвинених країн, все більш важливим інструментом геополітичної боротьби в процесі розгортання довгострокових політичних циклів глобального характеру стає застосування "м'якої сили".

Ключові слова: політичні цикли, кондратьєвські цикли, інформаційно-мережеве суспільство, капіталістична світ-система, геополітичне протистояння, світове лідерство.

POLITICAL CYCLES IN THE CONDITIONS OF FORMATION OF THE INFORMATION NETWORK SOCIETY

Podliesna Vasylyna, Doctor of Economic Sciences, Associate professor, Senior Researcher, Department of Economic Theory, Institute for Economics and

---

Подлесна Василина Георгіївна (podlesnw2019@gmail.com) д-р. екон. наук, доц.; старший науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". ORCID Id <https://orcid.org/0000-0002-8435-1013>

Цитування: Подлесна В. Г. *Економічна теорія*. 2020. № 3. С. 52–64.
<https://doi.org/10.15407/etet2020.03.052>

© В. Подлесна, 2020

Forecasting, NAS of Ukraine. ORCID Id <https://orcid.org/0000-0002-8435-1013>.
email: podlesnw2019@gmail.com

In the cyclical dynamics of the capitalist world system, politics and economics are closely intertwined, which is manifested in the development of political business cycles of individual countries, as well as in the development of cyclical political and economic processes in the long run on a global scale. The development of political business cycles is due to the influence of interrelated factors - competition of political forces, economic expectations and political preferences of voters. The immanent to the capitalist world-system deep internal contradictions lead to a variety of forms of long-term socio-economic cycles, including such a form as political cycles of a global nature. In the modern conditions of transition from the industrial-market system to the information-network society, the factors continue to exist and the contradictions emerge that both lead to the development of political cycles. Technical and technological transformations that contribute to the formation of information and network society, are strengthening the possibilities of ideological and propaganda activities that affect the cyclical political and economic processes. In such conditions, political cycles are becoming more and more emergent, which is largely due to the influence of social networks, computer games, and "new media" on people's political preferences and their political activity. The cyclical processes of establishing economic and political hegemony in the capitalist world system determine the dominance of the political cycles of leading countries over those of less developed countries. Improving production and dissemination technologies enhances the ability of leading countries to influence the political cycles of less developed countries, and the use of "soft power" is becoming an increasingly important tool of geopolitical struggle in the process of deployment of long-term global political cycles.

Keywords: political cycles, Kondratiev cycles, information-network society, capitalist world-system, geopolitical confrontation, world leadership

У розгортанні політичних циклів завжди відігравали важливу роль економічні фактори. В умовах капіталістичної світ-системи вплив економіки на політику значно посилюється; в розгортанні циклічного процесу розвитку капіталістичної світ-системи політика дедалі тісніше переплітається з економікою. Становлення інформаційно-мережевого суспільства обумовлює трансформацію політичних циклів. На сучасному етапі суспільного розвитку, який характеризується прискоренням техніко-технологічної модернізації суспільства, загостренням протиріч капіталістичної світ-системи, а відповідно і наростанням глобальної нестабільності, зокрема глобальної політичної нестабільності, дослідження циклічності політико-економічних процесів набуває все більшої актуальності.

Взаємозв'язок циклічних процесів в економіці і в політиці досліджений в працях В. Нордхауза (*Nordhaus*, 1989), А. Алесіні (*Alesina*, 1988), К. Рогоффа, А. Сібєрта (*Rogoff, Sibert*, 1988) та ін. Теорії політичних ділових циклів присвячені циклічним політико-економічним процесам в коротко- і середньостроковому періодах, вивчають вплив електоральних циклів на економіку. Взаємодія політики й економіки в процесі розгортання довгострокових соціально-економічних циклів досліджені І. Валлерстайном (*Wallerstein*, 2000., *Валлерстайн*, 2003), Дж. Модельські, В. Томпсоном (*Модельски, Томпсон*, 1992) та ін., Дж. Голдстайн обґрунтував наявність зв'язку між розгортанням довгих хвиль в економіці і виявленими ним довгими військовими циклами (*Goldstein*, 1988).

На сучасному етапі суспільного розвитку відбувається формування інформаційно-мережевої економіки в існуючій індустріально-ринковій системі (*Інноваційна Україна 2020: національна доповідь*, 2015). Сучасне суспільство залишається капіталістичним, що підтверджується домі-

нуванням приватної власності, яка трансформувалася відповідно до сучасного рівня розвитку продуктивних сил (приватні форми "асоційованої" власності), збільшенням масштабів і динамізму конкуренції (в XXI столітті виникла якісно нова форма конкуренції – гіперконкуренція, або ж інноваційна гіперконкуренція (Дятлов, 2012)), а також збереженням і закріпленням в глобальних масштабах основного економічного закону капіталізму – закону додаткової вартості.

Незважаючи на те, що в умовах корпоративно-глобального капіталізму, який остаточно сформувався під кінець XX століття, поряд із приватними формами асоційованої і збереженої індивідуальної власності розширює свої масштаби державна власність (не шляхом витіснення приватних форм власності, а внаслідок зростання потреб у суспільних благах) (Красникова, Хаматханова, 2018), капіталістичні відносини діють, тому що "продовжує існувати основне протиріччя капіталізму – між суспільним характером виробництва і приватним способом привласнення; зміна або сукупність форм власності цього не міняє" (Ильина (Ржевская), 2015. С. 199).

Важливою складовою циклічного суспільного розвитку в умовах капіталізму є циклічні політико-економічні процеси. У коротко- і середньостроковому періодах політичні сили, які перебувають при владі, використовують економічні інструменти для досягнення своїх цілей (виконання певних зобов'язань перед своїми виборцями і спонсорами, вплив на політичну кон'юнктуру і створення гарантій свого успішного існування в майбутньому тощо); при цьому опозиційні політичні сили можуть задіяти альтернативні, в тому числі неформальні, важелі впливу на економіку і суспільство. Конкуренція політичних сил впливає на економічну кон'юнктуру і у взаємодії з економічними очікуваннями і ідеологічними уподобаннями виборців обумовлює політичні ділові цикли, що розгортаються в масштабах конкретної держави. У довгостроковому періоді в масштабах капіталістичної світ-системи протиріччя капіталістичного відтворення обумовлюють розгортання політичних циклів глобального характеру, яким властиві періодичні масштабні воєнно-політичні кризи, після завершення яких змінюється геополітична структура світу.

Навіть у країнах з усталеною демократією знаходження при владі певної політичної сили з певною ідеологією найчастіше – результат конкурентної боротьби бізнес-еліт, лише в особливих критичних, біфуркаційних ситуаціях виборці здатні порушити стійкість сформованої в таких країнах систему кругообігу політичних еліт. Менш розвинені країни з нестабільною політичною системою характеризуються ще більшою залежністю політичних процесів від економічних інтересів конкуруючих бізнес-еліт, тому політичні бізнес-цикли в цих країнах розгортаються в змінених формах, що мають деструктивний характер.

Ідеолого-пропагандистська діяльність політичних сил, що здійснюється за допомогою засобів масової інформації, громадських організацій, експертних спільнот, чинить сильний вплив на розгортання політичних циклів, особливо в середньостроковому періоді. В умовах формування інформаційно-мережевого суспільства можливості впливу на суспільну свідомість значно зростають, змінюється й сама людина, знижується її здатність до критичного мислення, на зміну якому приходять кліпове мислення. Сьогодні в умовах переходу від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки, коли формується ме-

режеве суспільство і мережева людина, масова свідомість втратила здатність теоретично відтворювати істотні і динамічні зміни реальності, тому відбувається повернення до міфологізації мислення; саме міф історично був першою формою ідеології, що було обумовлено слабкістю мислення (Гриценко, 2017). Найбільш зручною для мережевої людини формою ідеології в умовах великих обсягів і доступності інформації стає міф. Міфологізація мислення і віртуалізація буття підсилюють можливість маніпулювання суспільною свідомістю для досягнення політичних цілей, що позначається на розгортанні політичних циклів, які стають дедалі більш емерджентними в умовах посиленої нестабільності капіталістичної світ-системи. Багато сучасних проявів циклічних політико-економічних процесів є несподіваними для виборців, часто ці процеси – результат застосування інструментів соціальної інженерії. В інформаційно-мережевому суспільстві посилюється вплив соціальних мереж, комп'ютерних ігор, "нових медіа" на політичні уподобання виборців і загалом на політичну активність людей. Сукупний вплив соціальних мереж, комп'ютерних ігор, а також "нових медіа", переважно підпорядкованих інтересам елітарних верств суспільства (власники капіталу, політичний істеблшмент, а також та частина інтелектуальної еліти, яка обслуговує інтереси капіталу і політики), обумовлює несподівані для більшої частини суспільства, яка не має уявлення про справжні причини політико-економічних процесів, форми протікання політичних процесів; політичні цикли стають емерджентними.

Технології комп'ютерного дозвілля можуть бути використані як інструмент впливу на політичні уподобання людей. О. Грішин і Д. Іглін вважають, що відеоігри, які завдяки своїй високій інтерактивності здійснюють зв'язок безпосередньо з тими, хто в них грає, можуть бути використані для обґрунтування певної політичної ідеології; багато відеоігор розглядають політичну сферу суспільства з певних позицій (Гришин, Іглін, 2015). Відеоігри швидко стали одним із головних майданчиків для молодих демографічних груп, де вони отримують знання про історію, політику, гендер та інші теми (Žukauskas, 2018), а соціальні мережі для багатьох молодих людей замінюють всі інші джерела інформації, при цьому відеоігри та соціальні мережі в XXI столітті стали інформаційними майданчиками для популяризації вкрай радикальних, деструктивних ідеологій (Рустамова, 2019). У соціальних мережах людині надана уявна можливість відігравати активну роль в процесі спілкування, що знижує її критичне сприйняття і робить більш сприйнятливим до пропаганди (Васильев, Исаев та ін., 2018).

У всесвіті "open-source" експоненціально зростаюча активність користувачів забезпечує миттєве поширення "мутагенної" інформації, яка впливає як на поведінку мережі, так і на реальні соціальні події. Яскравим прикладом тому є "Арабська весна" 2010 року (Барышников, 2014). Поширення "мутагенної" інформації в соціальних мережах здатне спровокувати важкопрогнозовані трансформації в розгортанні електоральних циклів і змінити раніше сформовані форми розгортання циклічних політико-економічних процесів.

Розгортання циклічних політичних процесів характеризується періодичним загостренням протестної активності. Удосконалення технологій продукування і поширення інформації підсилює їх вплив на протестну активність суспільства. На думку А. Коротаєва, А. Шишкіної, ISSN 1811-3141. Економічна теорія. 2020. № 3

Л. Ісаєва, в 2011–2012 роках світ-система пережила фазовий перехід в якісно новий стан глобальної протестної активності, подібний до фазового переходу початку 1960-х, який був обумовлений зростанням глобальної інформаційної зв'язаності і вдосконаленням засобів протестної самоорганізації завдяки поширенню технологій четвертого кондратьєвського циклу. Нова хвиля зростання глобальної інформаційної зв'язаності і вдосконалення засобів протестної самоорганізації, яка обумовлена поширенням технологій п'ятого кондратьєвського циклу (Інтернет, супутникове телебачення, твіттер, мобільна телефонія, соціальні мережі тощо), створила умови для зазначеного фазового переходу початку 2010-х років (Коротаєв, Шишкіна, Ісаєв, 2016).

Політичні цикли провідних країн, зокрема електоральні цикли, в умовах глобалізації впливають на внутрішньополітичну кон'юнктуру країн, які входять в коло інтересів провідних геополітичних гравців. Це обумовлено циклічними процесами встановлення політичної та економічної гегемонії в капіталістичній світ-системі, в ході яких конкурують між собою країни, що володіють у конкретних історичних умовах характеристиками, які дозволяють самостійно брати участь в геополітичній боротьбі. Провідні країни є інноваційно розвиненими і можуть впливати на розгортання політико-економічних процесів в менш розвинених країнах, використовуючи новітні технології. У капіталістичній світ-системі поширення техніко-технологічних інновацій відбувається в процесі розгортання кондратьєвських циклів. З кожним черговим кондратьєвським циклом удосконалюються засоби інформаційних комунікацій, що обумовлює дедалі більший інформаційний взаємозв'язок елементів капіталістичної світ-системи – ядра, напівпериферії і периферії. Удосконалення технологій продукування і поширення інформації, розвиток "комп'ютерного дозвілля" сприяють розширенню масштабів впливу "м'якої сили" на політичні процеси; ці технології дедалі активніше застосовуються як інструменти політичної конкуренції.

Дж. Модельські, У. Томпсон обґрунтували, що в процесі розгортання довгих циклів світової політики великі держави змінюють одна одну в ролі світового лідера кожні 100-120 років, кожен довгий цикл світової політики скоординований з двома кондратьєвськими циклами при цьому "хвилі Кондратьєва і довгі цикли світової політики мають багато спільного", "вони використовують одні і ті ж ресурси і стикаються з однаковими глобальними проблемами", є "структурно близькими глобальними процесами еволюції". Кондратьєвські цикли і довгі цикли світової політики скоординовані як у просторі, так і в часі: "обидва процеси проходять в одних і тих же регіонах, ... ритм настання світових воєн, що визначає довгі цикли світової політики, означає також початок і кінець хвиль Кондратьєва" (Модельські, Томпсон, 1992. С. 49–58). З другої половини ХХ століття США остаточно утвердилися в статусі лідера капіталістичної світ-системи, а вигравши "холодну війну", з 1990-х років стали світовим лідером. Сьогодні, коли загострення протиріч глобального капіталізму призвело до посилення геополітичної конкуренції і глобальної політичної нестабільності, піддаються серйозній перевірці форми здійснення зовнішньої політики США, що дозволили їм успішно пройти шлях від виникнення незалежної держави в останній чверті ХVIII століття, встановлення домінування на американських континентах в ХІХ столітті на основі ідей "доктрини Монро" (1823 р.) і "Manifest Destiny" – призна-

чення долі (1845 р.) до набуття США в ХХ столітті статусу наддержави, важливу роль в ідеологічному обґрунтуванні якого зіграла доктрина Трумена (1947 р.). Весь цей час зовнішня політика США мала явні ознаки циклічності (Подлесная, 2020). Ф. Л. Клінберг виявив періодичну зміну настроїв в американській зовнішній політиці: "екстраверсія" – готовність використовувати прямий дипломатичний, військовий чи економічний тиск на інші нації заради досягнення американських цілей, змінюється "інтроверсією" – зосередженістю на внутрішніх проблемах американського суспільства, і навпаки. Дослідивши динаміку воєнно-політичної активності США, Клінберг виділив сім таких змін характеру американської зовнішньої політики починаючи з 1776 року (табл. 1).

Таблиця 1

Зміна характеру зовнішньої політики США

Періоди інтровертної зовнішньої політики	Періоди екстравертної зовнішньої політики
1776–1798 рр.	1798–1824 рр.
1824–1844 рр.	1844–1871 рр.
1871–1891 рр.	1891–1918 рр.
1918–1940 рр.	1940–

Джерело: складено на основі: Шлезингер А. Циклы американской истории. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/shlez/02.php

Середня тривалість інтровертної фази зовнішньополітичного циклу Клінберга становить двадцять один рік, екстравертної – двадцять сім років. Зовнішня політика США розвивається по спіралі, при цьому ступінь залученості в справу за кордоном посилюється після закінчення кожної екстравертної фази. У 1952 році в умовах високого ступеня екстраверсії зовнішньої політики США Ф. Клінберг припустив, що залученість США у світові справи почне знижуватися в 1960-і роки; в кінці 1970-х років Клінберг спрогнозував появу перших ознак екстраверсії у зовнішній політиці США в 1983 році (Шлезингер, 1992). З огляду на середню тривалість фази екстраверсії (27 років), 1980-ті – початок 2010-х років – період зростання зовнішньополітичної активності США.

В. Пантін і А. Акаєв обґрунтували, що "екстравертні" фази Ф. Клінберга в основному відповідають підвищувальним хвилям циклів Кондратьєва, а "інтровертні" фази припадають головним чином на знижувальні хвилі кондратьєвських циклів" (Акаєв, Пантин, 2012. С. 28-40). Хронологія розгортання фаз зовнішньополітичних циклів Клінберга і хронологія розгортання хвиль кондратьєвських циклів вказує на наявність зв'язку між зміною економічної кон'юнктури і зміною характеру зовнішньої політики США (табл. 2).

Досить строга хронологічна відповідність екстравертних фаз циклів зовнішньої політики США підвищувальним хвилям кондратьєвських циклів, а інтровертних фаз – знижувальним хвилям зберігалась з 1840-х років до початку 2010-х років; в цей історичний період відбулося розгортання 2-го, 3-го, 4-го кондратьєвських циклів і завершився перехід від підвищувальної хвилі до знижувальної хвилі 5-го кондратьєвського циклу. Підвищувальна хвиля 1-го кондратьєвського циклу містить в собі частину інтровертного періоду і частину екстравертного періоду циклу американської зовнішньої політики (табл. 2). Інтровертний характер зовнішньої політики США в 1776-1798 роки пояснюється тим, що в

Таблиця 2

Кондратьєвські цикли і циклічність зовнішньої політики США

Кондратьєвський цикл	Характер хвилі кондратьєвського циклу	Часовий період хвилі кондратьєвського циклу	Характер фази циклу зовнішньої політики США	Часовий період фази циклу зовнішньої політики США
I	Підвищувальна	з кінця 1780-х років до 1810–1817 рр.	інтровертна екстравертна	1776–1798 рр. 1798–1824 рр.
	Знижувальна	з 1810–1817 рр. до 1844–1851 рр.	інтровертна	1824–1844 рр.
II	Підвищувальна	з 1844–1855 рр. до 1870–1875 рр.	екстравертна	1844–1871 рр.
	Знижувальна	з 1870–1875 рр. до 1890–1896 рр.	інтровертна	1871–1891 рр.
III	Підвищувальна	з 1891–1896 рр. до 1914–1920 рр.	екстравертна	1891–1918 рр.
	Знижувальна	з 1914–1920 рр. до середини 1940-х років	інтровертна	1918–1940 рр.
IV	Підвищувальна	з середини 1940-х до кінця 1960-х років	екстравертна	1940–1960 рр.
	Знижувальна	з кінця 1960-х років до початку 1980-х років	інтровертна	1960-і – 1983 р.
V	Підвищувальна	з початку 1980-х років до початку 2000-х років	екстравертна	1983 р. – початок 2010-х рр.
	Знижувальна	з початку 2000-х років до кінця 2010-х років		

Джерело: складено на основі: Кондратьєв Н.Д., Яковец Ю.В., Абалкин Л.И. (2002) Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды. Москва: Экономика. 766 с.; Пантин В. И. (2009) Мировые циклы и перспективы России в первой половине XXI века: основные вызовы и возможные ответы. Дубна: Феникс+. 432 с., Шлезингер А. Циклы американской истории. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/shlez/02.php

цей історичний період формувалися найважливіші інституційні засади США (ухвалення Декларації незалежності, ухвалення Статей Конфедерації – перша Конституція США, підписання мирного договору між США і Англією, ухвалення Конституції США, що діє і нині, вибори першого президента США, утворення першого уряду США), що пояснює сконцентрованість на внутрішніх проблемах. У інтровертний період, який тривав з 1824 по 1844 рік, почалося впровадження доктрини Монро, яка проголошувала такі основні принципи зовнішньої політики США: принцип неколонізації, згідно з яким американські континенти є незалежними, будь-які колонізаторські претензії європейських держав до країн цих континентів сприйматимуться Сполученими Штатами як ворожі саме стосовно них; принцип взаємного невтручання держав Європи та Америки, країн Нового і Старого Світу; принцип непереходу – протидія переходу колоніальних володінь у Новому Світі до рук іншої держави (Шихов, 2017). Принципи доктрини Монро сформульовані як принципи зовнішньої політики оборонного характеру, але з часом саме ця доктрина посприяла економічній і політичній експансії США в країни Латинської Америки, дозволила розширитися територіально (наприклад, в 1840-і роки доктрина Монро і "Manifest Destiny" стали

ідеологічною підставою для приєднання до США значної частини території Мексики), накопичити потенціал для вступу в геополітичну боротьбу за світове лідерство (*Подлесная, 2020*).

У капіталістичній світ-системі процеси геополітичної конкуренції мають циклічну форму, що відображено в теорії довгих циклів світової політики Дж. Модельскі і У. Томпсона, що пояснює циклічність набуття статусу світового лідера певними країнами з 1430 року і понині. Відповідно до цієї теорії, США набули статусу світового лідера в процесі розгортання п'ятого довгого циклу світової політики і намагаються зберегти його в шостому довгому циклі світової політики, який почався в 1973 році і повинен завершитися в 2050 році. Однією з необхідних для заняття позиції геополітичного лідера якостей є наявність у держави політико-стратегічної організації глобального радіусу дії (*Модельски, 2005*); її наявність у США проявляється, серед іншого, в досить жорсткому чергуванні періодів екстравертної і періодів інтровертної американської зовнішньої політики, а головне – в дотриманні відповідності характеру зовнішньої політики економічній кон'юнктурі (екстравертна зовнішня політика здійснюється в умовах підвищувальних хвиль кондратьєвських циклів, а інтровертна – в умовах знижувальних хвиль).

Згідно з прогнозом Дж. Модельскі, в 2026 році почнеться фаза "макрорішення" сучасного довгого циклу світової політики, протягом якої актори глобальної політичної системи, об'єднані як мінімум у дві найбільші коаліції, будуть здійснювати вибір між ворогуючими порядками денними, визначаючи структуру лідерства на наступний "термін". Фаза "макрорішення" характеризується глобальним протиборством (*Модельски, 2005*). На думку І. Валлерстайна, сучасна світ-система переживає структурну кризу: "... ця система по суті нежиттєздатна, світ перебуває в стані хаосу, з якого ми не вийдемо в найближчі двадцять – сорок років. Ця криза обумовлена браком додаткової вартості і відповідно упущенням потенційного доходу. Система перебуває в точці біфуркації: в ситуації, коли з наявної кризи існує два альтернативних виходи, що дозволяють створити нову стабільну світосистему". Нова світ-система буде або відтворювати деякі базові особливості існуючої системи, при цьому не буде капіталістичною, однак залишиться системою ієрархії і експлуатації; або стане відносно демократичною і відносно егалітарною. Відбуватиметься реальна політична боротьба і буде створений порядок з хаосу (*Валлерстайн, 2014*).

Певна частина політичної і економічної еліт США усвідомлює необхідність переорієнтації сучасної політико-економічної системи США на вирішення внутрішніх проблем, що відповідає логіці і хронології циклічності американської зовнішньої політики, згідно з якими екстравертна фаза зовнішньополітичного циклу (1980-ті – початок 2010-х років) повинна змінитися інтровертною. Ступінь залученості США в геополітичну конкуренцію наростає упродовж XX – початку XXI століть, тому перехід США від екстравертної зовнішньої політики до інтровертної може розтягнутися на довгі роки і ставатиме дедалі більш суперечливим і руйнівним для американської політико-економічної системи і капіталістичної світ-системи загалом. Зовнішня політика США спрямована на збереження їх геополітичного лідерства, проте в сучасних умовах завершення американського системного циклу накопичення активна участь США в глоба-

льному протиборстві може привести до виснаження ресурсів американської економіки і втрати статусу світового лідера. В таких умовах активне і майстерне застосування стратегії "м'якої сили" може відстрочити втрату США ролі світового лідера в XXI столітті (Подлесная, 2020).

У періоди екстравертної американської зовнішньої політики, коли активно застосовуються інструменти "жорсткої сили", під якою слід розуміти, на думку О. Леонової, політику примусу, "яка спирається на загрозу застосування і (або) використання військової сили ..." (Леонова, 2013), імідж США погіршується. Дж. Най виділяє чотири періоди погіршення американського іміджу в Європі: після Суецької кризи 1956 року; під час руху за заборону атомної зброї в кінці 1950-х – початку 1960-х років (в основному це торкнулося Англії і Франції); під час війни у В'єтнамі в кінці 1960-х – початку 1970-х років; в період розміщення в Європі ядерних ракет середньої дальності на початку 1980-х років. Згідно з опитуваннями журналу "Ньюсвік", в 1983 році до 40 відсотків респондентів у Франції, Англії та Німеччині не схвалювали американську політику (Най, 2013). Таким чином, погіршення американського іміджу в Європі спостерігалось з 1956 року до початку 1970-х років, що відповідає періоду екстравертної зовнішньої політики США (1940 – 1960-ті роки), також імідж США погіршився на початку 1980-х років, тобто на початку розгортання екстравертної фази чергового циклу зовнішньої політики США (табл. 2).

В умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства техніко-технологічні можливості для застосування "м'якої сили" значно зросли в порівнянні з технологіями ХХ століття, коли США зуміли перемагати в геополітичному протистоянні з СРСР. На думку З. Бжезинського, саме невійськові засоби забезпечили результат суперництва між США і СРСР, при цьому вирішальне значення мали такі чинники, як "політична життєздатність, ідеологічна гнучкість, динамічність економіки і привабливість культурних цінностей ..." (Бжезинський, 2019). Автор терміна "м'яка сила" Дж. Най стверджує, що США виграли "холодну війну" завдяки "стратегії стримування, в якій наша "м'яка" сила застосовувалася не менш широко, ніж "жорстка". Під м'якою силою слід розуміти "здатність домагатися бажаного на основі добровільної участі союзників, а не за допомогою примусу або подачок. М'яка могутність виникає, коли країна приваблює своєю культурою, політичними ідеалами і програмами" (Най, 2013). Ефективне застосування "м'якої сили" в XXI столітті стає дедалі більш важливим фактором успіху в геополітичній боротьбі; розширюються можливості для застосування інструментів "м'якої сили" в глобальних масштабах, зокрема для здійснення публічної і культурної дипломатії в традиційній і цифровій формах; зростає роль інформаційної політики. США і ЄС найбільш успішно популяризують свої культурні традиції й ідеологічні установки в глобальних масштабах; Китай, РФ з меншим успіхом, але дедалі активніше застосовують інструменти "м'якої сили" (Подлесная, 2020). Розвиток інформаційно-мережевого суспільства зміщує акценти в глобальному геополітичному протистоянні в інформаційну сферу. Держава або група держав, об'єднаних спільними інтересами, які найбільш майстерно просуватимуть свої інтереси в глобальному інформа-

ційному середовищі, підвищать свої шанси на отримання статусу світового гегемона в наступному довгому циклі світової політики.

Водночас розгортання четвертої промислової революції зменшує роль держави в суспільно-політичних процесах, що позначиться на розгортанні політичних ділових циклів, а також вплине на циклічні процеси встановлення глобального лідерства. Інститут держави ще відіграє важливу роль у сучасних соціально-економічних системах, але ця його здатність слабшає під впливом процесів становлення інформаційно-мережевого суспільства. У майбутньому можливе посилення впливу неформальних інститутів на розгортання політичних циклів. К. Шваб вважає, що сучасні уряди повинні адаптуватися до впливу четвертої промислової революції, яка сприяє тому, що влада часто переходить від держави до недержавних суб'єктів, від організованих установ до мереж з більш вільним устроєм (Шваб, 2016). В умовах цифрової цивілізації необхідні нові форми актуалізації влади. Існуючі проекти кібердемократії припускають використання сучасних мережевих технологій лише як інструментального майданчика для реалізації традиційних політичних процесів (референдуми, публікація законів, голосування, моніторинг активності електорату, зворотний зв'язок і т.п.). Однак Мережа вже не є простим технологічним засобом, а завдяки глобальній активності користувачів інтернет-спільнота стає макроорганізмом з особливим рівнем складності (Барышников, 2014), контролювати який повною мірою інститут держави вже не здатний.

В умовах формування глобального суспільства за сценарієм "глобального села" політичні цикли, які розгортаються в провідних країнах, посилюють свій вплив на політичні цикли менш розвинених країн. При цьому важливими інструментами впливу провідних країн на внутрішньополітичні процеси в інших країнах є технології інформаційного впливу. Важливою складовою сучасної геополітичної конкуренції є боротьба за лідерство в глобальному інформаційному просторі, яке дозволяє трансформувати суспільну свідомість, управляти політичною та протестною активністю широких мас за допомогою продукування і поширення "мутагенної інформації", що руйнує усталені форми розгортання внутрішньодержавних політичних циклів. Світогляд сучасної людини формується в умовах різкого зниження ролі книжкової культури, посилення впливу "нових медіа", що характеризуються інтерактивністю, цифровою формою, мультимедійністю, тому політичні уподобання стають дедалі уразливішими до маніпулювання. Розвиток соціальних мереж прискорює соціально-політичні процеси і розширює можливості як конструктивної консолідації різних громадських сил, так і маніпулювання суспільною свідомістю з метою розгортання політичних криз, які не мають об'єктивних передумов. Все це обумовлює емерджентність сучасних політичних циклів, що розгортаються в середньостроковому періоді. Наростання глобальної політичної нестабільності може привести до змін форм розгортання довгострокових політичних циклів, зокрема екстравертна фаза циклу зовнішньої політики США, що розпочалася в 1980-ті роки, може стати більш тривалою, ніж у попередніх циклах, а в результаті розгортання фази "макрорішення" сучасного (шостого) довгого циклу світової політики може сформуватися колективний лідер нової світ-системи.

Література

1. Акаев А. А., Пантин В. И. (2012). Прогноз геополитических сдвигов и основных угроз стабильности в мире. *Геополитика и безопасность*. № 2 (18). С. 28–40.
2. Барышников П.Н. (2014). Типология бессмертия в теоретическом поле французского трансгуманизма. *Философские проблемы информационных технологий и киберпространства*. № 1(7). С. 98–127.
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tipologiya-bessmertiya-v-teoreticheskom-pole-frantsuzskogo-transgumanizma>
3. Бжезинский З. (2019). Великая шахматная доска. Москва: Издательство АСТ. 384 с.
4. Валлерстайн И. (2014). Иммануил Валлерстайн о мир-системах, неизбежном конце капитализма и о комплексной социальной науке. URL: <http://gefeter.ru/archive/13823>
5. Валлерстайн И. (2003). Три отдельных случая гегемонии в истории капиталистической мир-экономики. *Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций*. Вып. 1. Харьков: Константа. С. 160–169.
URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/vall_tri.php
6. Васильев А., Исаев Л. и др. (2018). Инструменты "мягкой силы" ИГ: типология и оценка эффективности. *Азия и Африка сегодня*. № 12. С. 3–10. URL: https://asaf-today.ru/images/AA_nomers/2018/201812/Vasilev-Instrumenty.pdf;
<https://doi.org/10.31857/S032150750002565-3>
7. Гришин О.Е., Иглин Д.А. (2015). Компьютерные игры как элемент массовой политической культуры и коммуникации. *PolitBook*. № 1. С. 127–145. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kompyuternye-igry-kak-element-massovoy-politicheskoy-kultury-i-kommunikatsii>
8. Гриценко А.А. (2017). Вплив формування інформаційно-мережевої економіки на соціальні відносини і характер знань. *Суспільство, економіка та економічна наука в XXI столітті: зб. матеріалів II міжнар. наук.-практ. конф.* (21–22 квітня 2017 р., м. Київ). КНЕУ. С. 8–12. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/Polecodept/conference-papers.pdf
9. Дятлов С.А. (2012). Глобальная инновационная гиперконкуренция. *Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов*. № 4 (76). С. 42–48. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalnaya-innovatsionnaya-giperkonkurentsiya-1>
10. Ильина (Ржевская) М.С. (2015). Роль управления в процессе трансформации капиталистической формы собственности: от частной к "менеджерской"? *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки*. № 4 (36). С. 197–209. URL: https://izvuz_on.pnzgu.ru/files/izvuz_on.pnzgu.ru/on_4_2015.pdf
11. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. К., 2015. 336 с.
12. Кондратьев Н.Д., Яковец Ю.В., Абалкин Л.И. (2002). Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды. Москва: Экономика. 766 с.
13. Коротаев А.В., Шишкина А.Р., Исаев Л.М. (2016). Арабская весна как триггер глобального фазового перехода? *Полис. Политические исследования*. № 3. С. 108–122. URL: <https://www.politstudies.ru/article/5137>
14. Красникова Е.В., Хаматханова А.М. (2018). Акционерная собственность как фактор долголетия капитализма: Монография. М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова. 184 с.
15. Леонова О.Г. (2013). Мягкая сила – ресурс внешней политики государства. *Обозреватель*. № 4. С. 27–40. URL: http://www.observer.materik.ru/observer/N4_2013/027_040.pdf
16. Модельски Дж., Томпсон У. (1992). Волны Кондратьева, развитие мировой экономики и международная политика. *Вопросы экономики*. № 10. С. 49–58.
17. Модельски Д. (2005). Эволюция глобальной политики (I). *Полис. Политические исследования*. № 3. С. 62–82. URL: <http://www.politstudies.ru/article/3564>
18. Най Дж. (2013). "Мягкая сила" и американо-европейские отношения. *Smart Power Journal*. URL: <http://smartpowerjournal.ru/soft-power/>
19. Пантин В. И. (2009). Мировые циклы и перспективы России в первой половине XXI века: основные вызовы и возможные ответы. Дубна: Феникс+. 432 с.
20. Подлесная В.Г. (2020). [Цикличность внешней политики США](https://sci-conf.com.ua). URL: <https://sci-conf.com.ua>
21. Рустамова Л. (2019). Использование информационных методов борьбы террористической организацией ИГИЛ. *Международная жизнь*. № 5. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2191>

22. Шваб К. (2016). Четвёртая промышленная революция. Москва: Эксмо. (Top Business Awards). 138 с.
23. Шихов В. А. (2017). Доктрина Монро: содержание и формирование принципов. *Международный научно-исследовательский журнал*. Вып. 12(66). С. 120–123. URL: <https://research-journal.org/hist/doktrina-monro-soderzhanie-i-formirovanie-principov/>
24. Шлезингер А. (1992). Циклы американской истории. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/shlez/02.php
25. Alesina A. (1988). *Macroeconomics and Politics*. URL: <https://www.nber.org/chapters/c10951.pdf>; <https://doi.org/10.1086/654070>
26. Goldstein Joshua S. (1988). *Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age*. New Haven: Yale University Press. URL: <http://www.joshuagoldstein.com/jgcycle.htm>
27. Nordhaus W.D. (1989). *Alternative Approaches to the Political Business Cycle*. *Brookings Papers on Economic Activity*. № 2. URL: https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/12553719/1989b_bpea_nordhaus_alesina_schultze.pdf?sequence=1&isAllowed=y; <https://doi.org/10.2307/2534461>
28. Rogoff K., Sibert A. (1988). Elections and Macroeconomic Policy Cycles. *Review of Economic Studies*. Vol. 55. № 1. P. 1–16. URL: https://scholar.harvard.edu/files/rogoff/files/elections_and_macro_economic_policy_cycle_s.pdf; <https://doi.org/10.2307/2297526>
29. Wallerstein I. (2000). *The Essential Wallerstein*. New York. The New Press
30. Žukauskas A. (2018). Video Games and the Politics of Historical Memory: War Memory in American and Russian Video Games. *Politologija*. Vol 90. № 2. pp. 88-113. URL: <https://www.journals.vu.lt/politologija/issue/view/1051>; <https://doi.org/10.15388/Polit.2018.90.11925>

Надходження до редакції 7 лютого 2020 року

References

1. Akaev, A.A., Pantin, V.I. (2012). Forecast of geopolitical shifts and major threats to stability in the world. *Geopolitika i bezopasnost - Geopolitics and security*, 2 (18), 28-40 [in Russian].
2. Baryshnikov, P. N. (2014). The typology of immortality in the theoretical field of french transhumanism. *Filosofskie problemy informacionnyh tehnologij i kiberprostranstva - Philosophical problems of IT and Cyberspace*, 1(7), 98-127. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/tipologiya-bessmertiya-v-teoreticheskom-pole-frantsuzskogo-transgumanizma> [in Russian].
3. Brzezinski, Z. (2019). *The Grand Chessboard*. Moscow: Publishing house AST [in Russian].
4. Wallerstein, I. (2014). Immanuel Wallerstein on World-Systems, the Imminent End of Capitalism and Unifying Social Science. Retrieved from <http://gefter.ru/archive/13823> [in Russian].
5. Wallerstein, I. (2003). The Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy. *Ojkumena. Almanah sravnitelnyh issledovanij politicheskikh institutov, socialno-ekonomicheskikh sistem i civilizacij - Oikumena. Almanac of comparative studies of political institutions, socio-economic systems and civilizations*, 1, 160-169. Retrieved from https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/vall_tri.php [in Russian].
6. Vasiliev, A., Issaev, L., A., et al. (2018). Instruments of the Islamic State "Soft Power": Typology and Performance Evaluation. *Aziya i Afrika segodnya - Asia and Africa today*, 12, 3-10. Retrieved from https://asaf-today.ru/images/AA_nomers/2018/201812/Vasilev-Instrumenty.pdf; <https://doi.org/10.31857/S032150750002565-3> [in Russian].
7. Grishin, O. E., Iglin, D. A. (2015). Computer games as part of the political mass-culture and communication. *PolitBook*, 1, 127-145. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/kompyuternye-igry-kak-element-massovoy-politicheskoy-kultury-i-kommunikatsii> [in Russian].
8. Hrytsenko, A. A. (2017). Influence of formation of information-network economy on social relations and character of knowledge. *Suspilstvo, ekonomika ta ekonomichna nauka v XXI stolitti: zb. materialiv II mizhnar. nauk.-prakt. konf. (21-22 kvitnya, 2017, Kiyiv) - Prosperity, economics and economics science in the XXI century (collection of materials of the international scientific and practical conference, 2017, April 21-22, Kyiv)*. KNEU. Retrieved from https://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/Polecodept/conference-papers.pdf [in Ukraine].
9. Dyatlov, S. A. (2012). Global innovation hypercompetition. *Izvestiya Sankt-Peterburgskogo universiteta ekonomiki i finansov - News of St. Petersburg University of Economics*. ISSN 1811-3141. *Економічна теорія*. 2020. № 3

nomics and Finance, 4 (76), 42-48. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/globalnaya-innovatsionnaya-giperkonkurenciya-1> [in Russian].

10. Ilyina (Rzhevskaya), M. S. (2015). The role of management in the process of capitalist ownership form transformation: from private to "managerial"? *Izvestiya vysshih uchebnyh zavedenij. Povolzhskij region. Obshchestvennye nauki - University proceedings. Volga region. Social sciences*, 4 (36), 197-209. Retrieved from https://izvuz_on.pnzgu.ru/files/izvuz_on.pnzgu.ru/on_4_2015.pdf [in Russian].

11. Heyets, V.M. et al. (Eds.). (2015). *Innovative Ukraine 2020*. NAS of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].

12. Kondratiev, N. D., Yakovets, Yu. V., Abalkin, L. I. (2002). *Large Cycles of Conjunction and the Theory of Foresight, Selected Works*. Moscow: Economics [in Russian].

13. Korotayev, A. V., Shishkina, A. R., Issaev, L. M. (2016). Arab spring as a global phase transition trigger? *Polis. Politicheskie issledovaniya - Polis. Political Studies*, 3, 108-122. Retrieved from <https://www.politstudies.ru/article/5137> [in Russian].

14. Krasnikova, E. V., Hamathanova, A. M. (2018). *Shareholder property as a factor in capitalism longevity*. Moscow: The Faculty of Economics of the Lomonosov Moscow State University [in Russian].

15. Leonova, O. G. (2013). Soft power as a state's foreign policy resource. *Obozrevatel - Observer*, 4, 27-40. Retrieved from http://www.observer.materik.ru/observer/N4_2013/027_040.pdf [in Russian].

16. Modelski, G., Thompson W. (1992). Kondratiev's waves, the development of the world economy and international politics. *Voprosy Ekonomiki - Economic issues*, 10, 49-58 [in Russian].

17. Modelski, G. (2005). The Evolution of Global Politics (I). *Polis. Politicheskie issledovaniya - Polis. Political Studies*, 3, 62-82. Retrieved from <http://www.politstudies.ru/article/3564> [in Russian].

18. Nye, J. S., Jr. (2013). *Soft Power and US-European Relations*. *Smart Power Journal*. Retrieved from <http://smartpowerjournal.ru/soft-power/> [in Russian].

19. Pantin, V. I. (2009). *World cycles and prospects of Russia in the first half of the XXI century. Key challenges and possible answers*. Dubna: Phoenix + [in Russian].

20. Podliesna, V. (2020). The cyclical nature of US foreign policy. Retrieved from <https://sci-conf.com.ua>

21. Rustamova, L. (2019). Use of information methods of struggle by the ISIS terrorist organization. *Mezhdunarodnaya zhizn - International Affairs*, 5, 112-119. Retrieved from <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2191> [in Russian].

22. Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. Moscow: Eksmo (Top Business Awards) [in Russian].

23. Shihov, V. A. (2017). Monroe Doctrine: Content and Formation of Principles. *Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal - International Research Journal*, 12(66), 120-123. Retrieved from <https://research-journal.org/hist/doktrina-monro-soderzhanie-i-formirovanie-principov/> [in Russian].

24. Schlesinger, A. (1992). *The Cycles of American History*. Retrieved from https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/shlez/02.php [in Russian].

25. Alesina, A. (1988). *Macroeconomics and Politics*. Retrieved from <https://www.nber.org/chapters/c10951.pdf>; <https://doi.org/10.1086/654070>

26. Goldstein, J. S. (1988). *Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age*. New Haven: Yale University Press. Retrieved from <http://www.joshuagoldstein.com/jgcycle.htm>

27. Nordhaus, W.D. (1989). *Alternative Approaches to the Political Business Cycle*. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2. Retrieved from https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/12553719/1989b_bpea_nordhaus_alesina_schultze.pdf?sequence=1&isAllowed=y; <https://doi.org/10.2307/2534461>

28. Rogoff, K., Sibert, A. (1988). Elections and Macroeconomic Policy Cycles. *Review of Economic Studies*, 55 (1), 1-16. Retrieved from https://scholar.harvard.edu/files/rogoff/files/elections_and_macroecomic_policy_cycles.pdf; <https://doi.org/10.2307/2297526>

29. Wallerstein, I. (2000). *The Essential Wallerstein*. New York. The New Press.

30. Žukauskas, A. (2018). Video Games and the Politics of Historical Memory: War Memory in American and Russian Video Games. *Politologija*, 90(2), 88-113. Retrieved from <https://www.journals.vu.lt/politologija/issue/view/1051>; <https://doi.org/10.15388/Polit.2018.90.11925> [in Lithuanian].

Received February 7, 2020